

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94:929 Кондратенко(477) «19/20» (083.12)

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-52-164-166>

Trembitsky A.M. Musii Kondratenko (1912-2011): teacher, local historian, historian, museum expert: monograph: FOP Strykhar A.M., 2025.200 p., ill.

Lilia A. Soniachna

Maksym Rylsky Institute of Art History, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine

Dr. (History), Senior Researcher (Ukraine)

email: liliasoniachna@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7580-7526>

Ivan M. Romaniuk

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Dr. (History), Professor (Ukraine)

email: ivan.romaniuk@vspu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6427-9229>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/3650110>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57224217826>

Abstract.

The article reviews the historical and biographical research of the famous historian and local historian of Podillia, Doctor of Historical Sciences Anatolii Trembitskyi, dedicated to the little-known historian, museum expert, local historian, and teacher Musii Romanovych Kondratenko. The author emphasizes that in his monograph the researcher revealed the thorny, life paths, ways of formation and development of civic position, scientific principles and creative activity of one of the directors of the Vinnytsia Museum of Local Lore. The author's ability to objectively recreate little-known pages of the biography of Ukraine and his native land is emphasized. It is concluded that in terms of museum preservation, the Ukrainian people occupy a worthy place in the cohort of civilized nations.

Keywords: *Ukraine, history, local history, museum studies, education, repression, Podillia, Vinnytsia, culture.*

Трембіцький А.М. Мусій Кондратенко(1912-2011): педагог, краєзнавець, історик, музеєзнавець: монографія. Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2025. 200 с., іл.

Лілія Сонячна

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України

доктор історичних наук, старший науковий співробітник(Україна)

email: liliasoniachna@gmail.com

ORCID:<https://orcid.org/0009-0008-7580-7526>

Іван Романюк

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

доктор історичних наук, професор(Україна)

email: ivan.romaniuk@vspu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6427-9229>

Researcher ID Web of Science: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/3650110>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57224217826>

Анотація. У статті прорецензовано історико-біографічне дослідження відомого історика і краєзнавця Поділля, доктора історичних наук Анатолія Трембіцького, присвячене малознаному історика, музеєзнавцю, краєзнавцю, педагогу Мусію Романовичу Кондратенку. Звернено увагу на те, що в своїй монографії дослідник розкрив тернисті, життєві дороги, шляхи формування і становлення громадянської позиції, наукових засад і творчої діяльності, одного з директорів Вінницького краєзнавчого музею. Актуалізовано увагу на вмінні автора об'єктивно відтворювати маловідомі сторінки біографістики України і рідного краю.

Зроблено висновок про те, що за показником музейної збереженості український народ посідає гідне місце в когорті цивілізованих народів.

Ключові слова: Україна, історія, краєзнавство, музеєзнавство, освіта, репресії, Поділля, Вінниця, культура.

Народ, який не забуває про свої витоки, про хресну дорогу крізь буремні тисячоліття у сьогодення, – незнищений і спроможний забезпечити собі гідне майбутнє. Український народ може пишатися тим багатим надбанням, яке подвижницькою працею, а нерідко й самопожертвою тисяч відомих і малознаних музейних працівників нашої країни вдалося зберегти від плундрування, розкрадання й забуття для прийдешніх поколінь, для світової культурної спільноти.

У незалежній Україні є постійний інтерес різних груп суспільства до національної еліти, до історії та духовної культури народу. Повертати забуті імена знаних дослідників-музеєзнавців Подільського краю для науки і громадянської спільноти, доносити до сучасника багатовікову пам'ять українського народу – свята справа вітчизняної історико-культурної спільноти. До таких видатних постатей – славної когорти ентузіастів, збирачів і дослідників історико-культурної спадщини Подільського краю належить один із кращих синів України, творчо активний історик і музеєзнавець Мусій Романович Кондратенко, який посідає важливе місце в українському музеєзнавстві, в історії діяльності Вінницького обласного краєзнавчого музею в складні роки більшовицького терору та окупації Вінниччини в роки Другої світової війни.

Український історик, краєзнавець, музеєзнавець і педагог Мусій Романович Кондратенко народився 5 грудня 1912 р. у с. Пугачівка Овруцького повіту Волинської губернії (*нині – Коростенського району Житомирської області*) в селянській родині. Початкову освіту здобув у семирічній школі в стародавньому містечку Ушомир Коростенського району. Згодом, із 1931 р. навчався у педагогічному технікумі в м. Малин, але в 1932 р., у зв'язку з переїздом технікуму в м. Шполю, Мусій Романович залишив його та розпочав працю вчителем у своєму рідному селі Пугачівка. В 1934 р. молодий і здібний педагог вступив на історичний факультет Київського педагогічного інституту, який закінчив у 1939 р. та отримав призначення на посаду наукового співробітника – завідувача історичним відділом Вінницького краєзнавчого музею, славного, як історією свого створення та діяльності, так і найбільшим зібранням матеріалів і документів з історії, етнографії і культури Східного Поділля.

Мусій Романович своєю щирою працею на ниві музейництва, своїм психологічним наставленням у публікаціях, усією своєю діяльністю доводив, що він справжній, без погоні за відзнаками, патріот України. Упродовж своєї, хоча й нетривалої (1939–1944), праці в краєзнавчому музеї спостерігав та фіксував зразки історико-культурної та духовної спадщини подолян, допомагав їм формувати колективну культурну ідентичність у контексті складних історичних трансформацій суспільного життя в тогочасній Україні.

Працю перервала німецько-радянська війна, оскільки вже 27 червня 1941 р. Вінницю бомбардували. Деяких наукових співробітників мобілізували до Червоної армії, зокрема директора музею Г. Ширшова, який у такі важкі часи, за декілька днів перед приходом німців, передав всі справи новому директору Мусію Романовичу Кондратенку, який заходився готувати музей до евакуації. Через швидку втечу совєтської влади, музей не встиг евакуюватися і формально припинив свою діяльність, хоча дехто з працівників продовжував відвідувати музей.

19–20 липня 1941 р. Вінниця була окупована, у місто «зайшли німці», а 24 (за іншими даними, 28) липня директором музею був призначений Василь Подольський, а Мусій Кондратенко залишився працювати науковим співробітником і до червня 1943 р. на громадських засадах завідував історико-етнографічним відділом музею.

Автор розкрив діяльність Мусія Романовича, який не маючи платні в музеї, шукав роботу ідесь «днів 30–40 був безробітним, з втратою права на отримання хліба», як тимчасово завідувача архіву, як позаштатного кореспондента газети «Вінницькі вісті», як автора програми та співавтора нового підручника з історії України для шкіл, оскільки попередні несли на собі чіткий відбиток совєтських ідеологічних догм. «Програма...» стала поштовхом для тих, кого «не погублено ще остаточно більшовицько-московською нівеляцією», які «люблять свій нарід і його минуле не “платонічно”, але активно, – мусять стати за передовців на фронті вивчення історії Батьківщини і насадження її під доглядом безкомпромісово-національним у широких масах». Крім того, А.Трембіцький висвітлює його педагогічну працю на курсах німецької мови при Вінницькому педагогічному інституті, учителем 5-7 класів у школі при швейній фабриці на Замості та в будівельному технікумах.

Дослідник висвітлює «вдячність» совєтської влади за його діяльність щодо збереження найбільш цінної частини експонатів художнього відділу музею, «Музею революції», єврейської та нумізматичної колекції, бібліотеки та старовинної літератури і документів, яка 25 серпня 1944 р. засудила його до 20 років каторжних робіт на засланні, з конфіскацією особистого майна та

.....
позбавленням політичних прав на 5 років. І за все це, з болем і гіркотою згадував на слідстві Мусій Романович, – «подяка» більшовицької влади за невтомну працю, за постійний ризик в умовах ворожої окупації в ім'я збереження музейних цінностей».

В жовтні 1954 р. Мусій Романович був звільнений, повернувся на батьківщину, загалом відбув в ув'язненні 10 років 2 місяці 26 днів. Проте «гуманна» советська влада заборонила йому займатися історією і не дозволила влаштуватися на роботу за фахом – вчителя історії. Тоді, враховуючи отриманий в таборах медичний досвід, він закінчив Житомирське медичне училище і працював фельдшером до пенсії.

Анатолій Трембіцький з дотриманням оригіналу і стилю мови у розділі «Збірні праці» частково упорядкований творчий доробок Мусія Кондратенка, що складається з 18 наукових історико-краєзнавчих і науково-популярних праць. Його творчий набуток міг би бути значно більший, якби не трагічні події Другої світової війни і репресії з боку советської влади, котрі фактично перекреслили всі його мрії та сподівання.

Ця книга, як наголошує автор, є «нев'яучою китицею квітів» на могилі знаного українського історика і музеєзнавця Мусія Кондратенка, людини, що частину свого життя присвятила праці на музейній ниві щодо збиранню і збереженню пам'яток історії і культури українців. Людини, яка своєю невтомною, хоча й нетривалою, працею, як гідний син України, зробила значний внесок у вивчення народних багатств Подільського краю.

Видання розраховане на істориків, краєзнавців, музеєзнавців, усіх тих, хто цікавиться історією Вінниччини та особистостей пов'язаних з Подільським краєм.

Надійшла до редакції / Received: 08.04.2025

Схвалено до друку / Accepted: 12.05.2025